

Transformation of the Polish Geopolitical status after 1989

Transformácia geopolitického postavenia Poľska po roku 1989

Robert IŠTOK, Tomáš KOZIÁK

Prešovská univerzita, Prešov, Slovensko, istok@unipo.sk

Abstract

During the 20th century renewed Polish state went through several fundamental transformations and each them influenced his position within the European area. The study outlines the basic features of this development, focusing especially on the period after 1989 in conjunction with the application of geopolitical analysis into the real politics.

Keywords: geopolitics – Poland – polish geopolitical thinking

Klíčová slova: geopolitika – Polsko – polské geopolitické myšlení

---

1. Úvod

Britský historik N. Davies (2003) napísal, že „... Poľsko je miestom, kde sa najostrejšie stretávali kultúry a filozofie nášho kontinentu a kde sa napätie európskeho konfliktu zarezávalo do mäsa a nervov veľkého národa. Poľsko nie je len kúskom pevniny, či dokonca vzdialeným výbežkom: je srdcom Európy.“ Takto charakterizovaný význam Poľska dominantne vplýval na jeho geopolitické postavenie v európskom rozmere. Zároveň umožnil v druhej polovici 19. storočia vytvorenie významnej poľskej geopolitickej školy, ktorá sa pred prvou svetovou vojnou zaoberala najmä vyhodnotením polohy poľského teritória a neskôr aj jeho vymedzením (pozri Eberhardt 2004, resp. Ištok 2001).

Geopolitická poloha Poľska medzi dvoma mocnosťami určujúcim spôsobom ovplyvňovala jeho historické osudy v priebehu 20. storočia, počas ktorého Poľsko niekoľkokrát zásadne zmenilo svoju teritoriálnu konfiguráciu a geopolitickú polohu. Tento fakt výrazne vplýval na rozvoj moderného poľského geopolitického myslenia. Diskusia prebiehala okolo problému geopolitickej polohy a postavenia poľského územia v rámci Európy (konceptia prechodnej polohy, resp. polohy mostu), od začiatku 20. storočia sa týkala priamo priestorového vymedzenia samostatného štátu (tu rivalizovalo uplatnenie piastovskej a jagellovskej idey).

Medzivojnové Poľsko malo veľmi nevýhodné geopolitické predpoklady pre dlhodobjší samostatný vývoj. Ako produkt versailleského systému tvorilo geopoliticky problémový útvar, ktorý charakterizovali nevýhodné hranice ako aj zložitá vnútorná štruktúra, vyplývajúca z priestorovo-politických a etnických pomerov (národnostné menšiny tvorili viac ako tretinu obyvateľstva). Vzťahy Poľska ku takmer všetkým susedným krajinám sa vyvíjali veľmi komplikovane. V spojení s nepriaznivým zahraničným vývojom tieto faktory vplývali na obmedzenie jeho existencie (podobne

ako versailleského systému v Európe) na dvadsať rokov. Obnovenie poľského štátu po druhej svetovej vojne znamenalo principiálny geopolitický prelom, ktorý výrazne poznamenal vývoj politickej situácie v európskom a tiež vo svetovom kontexte v období studenej vojny.

2. Poľsko v súčasnej územnej konfigurácii.

Povojnové Poľsko sa konštituovalo za určujúceho vplyvu rozhovorov a dohôd medzi predstaviteľmi víťazných veľmocí, z ktorých najdôležitejšími boli výsledky rokovaní v Jalte a v Postupime. Súčasný poľský štát je teda v podstate útvarem vytvoreným mimo vôľu Poliakov (Kučera 1992). Z hľadiska geopolitických tradícií poľskej štátnosti bol tento vývoj rozporuplný, keďže jeho orientácia smerovala v priebehu niekoľkých storočí na východ, kde boli koncentrované poľské mocensko-politické, ale aj kultúrne aktivity, ktoré narážali na záujmy Ruska.

Napriek výhradám časti poľskej politickej reprezentácie došlo k zásadnej zmene teritoriálnej konfigurácie Poľska, jeho geopolitickej polohy ako aj priestorovo-politickej, ekonomickej a etnickej štruktúry. Poľsko sa tak stalo „úplne novou krajinou“ (Paczkowski 2000), čo súviselo s početnými migračnými pohybmi, ktoré zásadným spôsobom zmenili demografickú a etnickú štruktúru krajiny. Došlo k vystaňovaniu nemeckého obyvateľstva z novozískaných území na západe a severovýchode, pričom na jeho miesto prichádzali obyvatelia z iných častí Poľska, resp. z východných území, ktoré boli pripojené k Sovietskemu zväzu.

Najvýraznejší vplyv na utváranie poľského štátu po druhej svetovej vojne hrali geopolitické záujmy Sovietskeho zväzu. Tie sa prejavili v úsilí o posunutie vlastných hraníc na západ (v prípade Poľska išlo o ich vytýčenie pozdĺž Curzonovej línie) a zároveň v presadení poľskej kontroly na líniu riek Odra – Lužická Nisa. Tým

sa zároveň zabezpečil po druhej svetovej vojne posun mocenskej kontroly budúceho východného bloku pod vedením Sovietskeho zväzu na predpolie Nemecka. Táto tendencia bola pre západných spojencov zrejma od chvíle, keď začal Stalin podporovať kompenzáciu poľských územných strát na východe prostredníctvom posunu poľsko-nemeckej hranice na západ. Poľsko malo plniť funkciu nárazníkového štátu a jeho západná hranica sa mala byť vonkajšou hranicou sovietskeho impéria. Poľsko sa tak stalo prvým významnejším symbolickým predmetom konfrontácie Východu a Západu (Zeman 1998) ako súčasť veľkého bloku, ktorý spájala komunistická ideológia. Jeho poslaním, podobne ako ostatných satelitných štátov spočívala nielen v „priestorovej“ ochrane sovietskeho územia, ale aj v izolácii od civilizačných vplyvov Západu.

Bilancia spomínanej geopolitickej zmeny bola v poľskom geopolitickom myslení vnímaná rozporuplne. Na jednej strane sa poukazovalo na stratu východných prihraničných území („kresów wschodnich“), kde ležali významné mestá s poľskými historickými a kultúrnymi tradíciami (najmä Lvov a Vilnius) a teda na zmenšení územia poľského štátu. Poľsko na východe stratilo v prospech Sovietskeho zväzu 180 145 km², kým na západe a severovýchode bolo rozšírené 102 853 km², celkovo stratilo približne pätinu svojho predvojnového územia (77 290 km²), z ktorého mu zostalo 208 491 km² (Trávníček 1993). Tieto argumenty boli vyvažované návratom poľskej suverenity na historicky poľské teritória východne od Odry a Lužickej Nisy („ziemie odzyskane“), čo znamenalo zisk hospodársky vyspelých území, ktoré boli na civilizačne a ekonomicky vyššej úrovni ako územia odstúpené Sovietskemu zväzu, ktoré mali prevažne poľnohospodársky charakter.

Zo strategického hľadiska sa poukazovalo na výhodnejší priebeh hraníc, ktoré mali na značnej časti prírodný charakter. Okrem toho sa vyzdvihovalo rozšírenie prístupu k pobrežiu Baltského mora vrátane kontroly významných morských prístavov (Štetín a Gdaňsk). Popri tom sa významne posilnili prírodné zdroje Poľska (najmä ložiská nerastných surovín). V neposlednom rade táto teritoriálne zmena mala za následok už spomínané migračné presuny, ktoré viedli k vysokému stupňu etnickej (v povojnovom období podiel menšín neprekročil 3% celkovej populácie) a náboženskej homogenity obyvateľstva Poľska. V porovnaní s medzivojnovým Poľskom došlo síce k zmenšeniu štátneho územia, tento fakt však vyvažovali spomínané geopolitické zisky.

3. Základné črty geopolitického postavenia Poľska po roku 1989

Geopolitický prelom v európskej i globálnej mierke na rozhraní 80. a 90. rokov minulého storočia, ktorý bol následkom úpadku komunizmu a prejavil sa v podobe

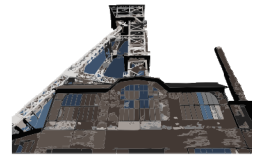
rozpadu Sovietskeho zväzu, v zániku Varšavskej zmluvy a RVHP a zjednotenia Nemecka výrazne ovplyvnil geopolitické postavenie Poľska. Dovtedy bolo Poľsko viac ako štyridsať rokov významným elementom sovietskeho bloku v podmienkach studenej vojny ako globálneho stretu medzi Východom a Západom. Spomínaný geopolitický prelom priniesol pre Poľsko viaceré konzekvencie. Po roku 1989 sa stalo samostatným subjektom v medzinárodnom priestore, pričom si udržalo svoje povojnové hranice. Zároveň sa však výrazne zmenila geopolitická poloha Poľska na politickej mape Európy.

V období studenej vojny bola geopolitická konfigurácia stredovýchodnej Európy dlhodobo stabilizovaná. Pre Poľsko to znamenalo relatívne jednoduché geopolitické postavenie s tromi susednými štátmi, ktoré boli členmi rovnakého vojensko-politického (Varšavskej zmluvy) a ekonomického zoskupenia (RVHP). Poľsko bolo jedinou krajinou, ktorá ležala vo „vnútrozemí“ spomínaného vojensko-politického bloku.

V priebehu rokov 1989 až 1993 došlo k zásadným zmenám v tomto geopolitickom priestore, ktoré sa výrazne dotkli aj Poľska. Ako píše M. Rościszewski (1993), v histórii nájdeme iba málo príkladov, keď jeden štát v priebehu 1300 dní vymenil všetkých svojich susedov, pričom ich počet vzrástol z troch na sedem. Na západnej hranici došlo k opätovnému kontaktu so zjednoteným Nemeckom ako európskou mocnosťou, kým na juhu a na východe došlo k vzniku nových susedných štátov následkom rozpadu Sovietskeho zväzu a Československa. Ako napísal A. Michnik (1994), každý starší Poliak „po celý život vedel, že jeho krajina má troch susedov: ZSSR, Československo a NDR. Dnes žiadny z týchto štátov neexistuje.“ Poľsko sa ocitlo v novom, geopoliticky diferencovanom prostredí, ktoré je prirovnávané k stredovej polohe Nemecka („Mittellage“), pre ktorú je príznačný veľký počet susedov nielen s rôznorodou veľkosťou a politickým a ekonomickým významom, ale aj s rôznorodými geopolitickými stratégiami a politickými prioritami.

Aj tento fakt prispel k tomu, že sa v Poľsku, ale aj v zahraničí sa začali po roku 1989 rozvíjať diskusie o jeho geopolitickom postavení z hľadiska ďalšieho vývoja. Príznačné je, že predtým fatálne vnímaná poloha Poľska medzi dvoma veľmocami nehrala v tejto debате dominantnú úlohu. Obsah geopolitických diskusií sa vyvíjal v súvislosti s postupujúcim procesom integrácie Poľska do západoeurópskych a euroatlantických štruktúr. Po jeho vstupe do Európskej únie a NATO sa zameriavajú na geopolitické perspektívy Poľska v širšom priestorovom kontexte.

4. Diskusia o geopolitickom postavení Poľska po roku 1989

Poloha Poľska na geopolitickej osi západovýchodného smeru sa výrazne prejavovala a prejavuje v geopolitickom správaní jeho politikov. Z hľadiska Slovenska je potrebné konštatovať, že platí tvrdenie K. Bertelmanna (2003) iba o občasnom záujme Poliakov o svojich južných susedov. Napriek tomu sa v súčasných geopolitických charakteristikách Poľska zdôrazňuje jeho poloha medzi dvoma najdôležitejšími zúženiami európskeho kontinentu (baltsko-jadranskej a baltsko-čiernomorskej), cez ktoré prechádzajú dôležité komunikácie celoeurópskeho významu. Na tieto faktory poukazoval vo svojej geopolitickej koncepcii jeden zo zakladateľov politickej geografie v Poľsku E. Romer. Podľa T. Orłowského (2003) je v súčasnosti ťažisko geopolitickej polohy Poľska na baltsko-jadranskom moste.

Z hľadiska polohy Poľska bola pre geopolitické úvahy o jeho postavení prioritná pozornosť venovaná výzvam na západe a na východe, teda v zmysle vzťahu k dvom susedným veľmociam. Po zániku bipolárneho sveta sa pre hľadanie optimálnej stratégie v kontexte s geopolitickým postavením Poľska otvorili nové smery úvah. Vychádzajú najmä z pochopenia váhy Poľska v európskych súvislostiach, ktoré by malo ovplyvniť geopolitickú koncepciu jeho zahraničnej politiky.

Poľský rodák Z. Brzezinski (1999) píše, že Poľsko je príliš slabé na to, aby mohlo vystupovať ako geostrategický hráč. Jedinou jeho možnosťou je integrácia do západoeurópskych štruktúr (NATO a Európska únia), čo sa aj uskutočnilo. Je príznačné, že zjednotené Nemecko sa po uznaní hranice na Odre a Nise stalo hlavným presadzovateľom vstupu Poľska do týchto zoskupení. Uzmierenie medzi Poľskom a Nemeckom malo podobný geopolitický dopad ako nemecko-francúzske uzmierenie. Symbolom tejto skutočnosti bolo v roku 1991 vytvorenie významného zoskupenia v podobe Weimarského trojuholníka, zahrňujúceho Nemecko, Francúzsko a Poľsko s viac ako 180 miliónmi obyvateľov, ležiaceho na hlavnej európskej geopolitickej osi.

Ústretový vzťah Poľska k tomuto zoskupeniu je potrebné chápať aj ako dodržanie západovýchodnej stratégie v poľskom geopolitickom myslení. Spolu s členstvom v NATO a v Európskej únii ide o potvrdenie príslušnosti Poľska k západnej civilizácii, ktorej hranica prebieha na východ od jeho východných hraníc. Preto je potrebné posilňovať kontakty západným smerom v nadväznosti na vojensko-politickú a ekonomickú integráciu. Naproti tomu musí byť poľská východná politika diferencovaná a pragmatická (Rościszewski 1999), pretože procesy, ktoré prebiehajú na východ od hraníc Poľska majú pre neho životný význam. Ich geopolitické zhodnotenie sa tak dôležitým činiteľom, ovplyvňujúcim zahraničnopolitickú doktrínu Poľska.

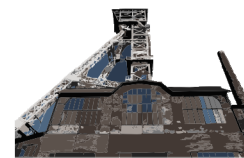
Geopolitická diskusia v Poľsku sa týka aj jeho polohy na významných komunikačných smeroch v kontexte hlavnej európskej geopolitickej osi. Ich význam je pre geopolitické postavenie Poľska nesporný. Polemika sa týka skôr preferencií modernizácie týchto smerov, pričom prevažujú investície do spojení v smere západ – východ v súvislosti s investičnými presunmi zo západnej Európy na východ. T. Otremba (1997) naproti tomu píše, že osou zachovania celistvosti a nezávislosti Poľska sú severojužné spojenia. Tvrdí že zvýhodňovanie rovnobežkových smerov napomáha jeho podriadeniu Poľska v prospech silných susedov a germanizácii jeho západných oblastí.

V súvislosti s diskusiou o geopolitickom postavení Poľska je potrebné spomenúť aj jeho tranzitnú polohu na trasách prepravy nosičov energie z východu na západ. V tejto súvislosti sa poukazuje na skutočnosť, že význam tejto polohy bol narušený dohodou medzi Ruskom a Nemeckom o výstavbe plynovodu, ktorý bude viesť cez Baltské more. Táto skutočnosť je vnímaná v kontexte Poľska ako nepriateľské a škodlivé geopolitické rozhodnutie oboch zmluvných strán.

Osobitnú pozornosť je potrebné venovať geopolitickému postaveniu Poľska v obnovennej strednej Európe, ktorú tvorí niekoľko suverénnych štátov, ktoré na rozdiel od nedávnej minulosti môžu samostatne rozhodovať o svojej geopolitickej orientácii. V tomto kontexte je potrebné zdôrazniť, že Poľsko je najväčšou krajinou v tomto pásme malých a stredných štátov. V tejto súvislosti sa diskusia dotýka perspektívy Poľska ako potenciálnej regionálnej mocnosti.

Vzhľadom na spomínanú dominantnú západovýchodnú orientáciu poľského geopolitického myslenia boli problémy strednej Európy v centre jeho pozornosti najmä v období ohrozenia poľskej suverenity pred druhou svetovou vojnou (konceptia Medzimoria, neúspešne oživovaná po roku 1989). Pre Poliakov bola oblasť na juh od Karpát z hľadiska geopolitických záujmov pomerne cudzia (okrem medzivojnového úsilia o spoločnú hranicu s Maďarskom). O to viac sa v súčasnosti v poľskej geopolitickej debata prejavuje problematika úlohy Poľska v stredoeurópskom priestore. Podľa T. Orłowského (2003) poloha Poľska na spomínaných kontinentálnych zúženiach ho predurčuje k aktivite v strednej a východnej Európe.

Poľsko sa v novej situácii nemohlo dištancovať od presadzovania svojich záujmov na juh od svojich hraníc. Prejavilo sa to jeho aktivitou pri vytváraní višegrádskej spolupráce medzi tromi (neskôr štyrmi) stredoeurópskymi krajinami, v ktorej by malo hrať z hľadiska svojej veľkosti dominantnú úlohu. Bilancia stredoeurópskej spolupráce je však neuspokojivá a preto sa Poľsko, ako štát s väčšími geopolitickými možnosťami zameriava aj na iné smery svojej aktivity,

napr. na spoluprácu štátov Baltického mora, resp. štátov severnej Európy (Nordická rada).

5. Záver

V poslednom čase oživila poľskú geopolitickú debatu prognóza G. Friedmana (2009), ktorej súčasťou je aj vízia Poľska ako nielen stredoeurópskej ale aj európskej mocnosti. Jeho postavenie by podľa autora prognózy vyplývalo zo spojenectva s menšími krajinami strednej Európy a Pobaltia. Vplyv Poľska by tak siahal až na Balkán, kde bude rivalizovať s ďalšou regionálnou mocnosťou – Tureckom. Diskusia, podnietená touto prognózou sa opiera o zodpovedanie otázky, či je Poľsko schopné vymaniť sa z geopolitickej záťaže minulosti a pokúsiť sa realizovať veľkorysejšie scenáre, zodpovedajúce jeho politickému, vojenskému a ekonomickému potenciálu. Potrebné je vychádzať z faktu, že Poľsko je síce dôležitý štát stredoeurópskeho regiónu, ale jeho medzinárodnú pozíciu netreba preceňovať.

M. Rościszewski (1993) píše o Poľsku ako o významnej krajine, hrajúcej podstatnú úlohu medzi západom a východom Európy. Aj T. Otremba (1997) tvrdí, že úlohou poľskej politiky v 21. storočí je dosiahnuť úroveň najvýznamnejších krajín Európy, čo mu zaručí spolurozhodovať o ďalšom osude kontinentu. Pre ostatné krajiny stredoeurópskeho priestoru je významný fakt, že poľský hlas by v tomto kontexte mohol zastupovať názor stredoeurópskych krajín.

Môžeme sa stotožniť s názorom, že geopolitická diskusia v Poľsku sa bude naďalej v značnej miere týkať jeho hlavnej geopolitickej dilemy. Ide o úlohu Poľska v zmysle nárazníkového pásma Európskej únie a zároveň „prednej hliadky“ NATO alebo v zmysle mostu kultúrnej a ekonomickej výmeny medzi Západom a Východom. Zároveň poľské geopolitické myslenie reaguje na skutočnosť, že geopolitické postavenie Poľska neovplyvňuje iba vývoj v priestore strednej Európy, ale že je potrebné zamerať sa na úvahy v meradle celej Európy, resp. v globálnom meradle. Súčasné trendy zamerania geopolitických úvah v Poľsku naznačujú, že dochádza k prekonaniu doterajších záťaží poľského geopolitického myslenia, a to predurčenosti fatálnej polohy Poľska medzi dvoma mocnosťami a tiež nevyhnutného obmedzenia priestorového záberu jeho politiky v rozmere strednej Európy.

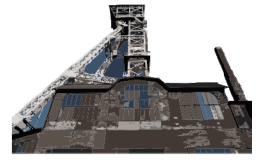
Použitie zdroje:

- BERTELMANN, K. (2003): Střední Evropa jako evropský region. *Právník*, 141, No. 1, pp. 74-84.
- BRZEZINSKI, Z. (1999): Velká šachovnice. K čemu Ameriku zavazuje její globální převaha. *Mladá fronta*, Praha, 228 p.

- DAVIES, N. (2003): *Polsko: Dějiny národa ve střední Evropě*. Prostor, Praha 2003, 481 p.
- EBERHARDT, P. (2004): *Polska i jej granice*. Wydawnictwo UMCS, Lublin, 302 p.
- FRIEDMAN, G. (2009): *Nasledujících 100 rokov. Prognóza na 21. storočie*. Ikar, Bratislava, 295 p.
- IŠTOK, R. (2001): Dilemy poľského geopolitického myslenia v rokoch 1850 až 1939. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešoviensis, Folia Geographica*, No. 4. Prešovská univerzita, Prešov, pp. 136-155.
- KUČERA, R. (1992): *Kapitoly z dějin střední Evropy*. ISE, Praha, 115 p.
- LUKÁČ, P. (1998): *Polsko a Slovensko (susedia obrátení k sebe chrbtom?)* OS, 2, No. 2, pp. 21-24.
- MICHNIK, A. (1994): *Žirinovskij, moja láska*. *Mezinárodní politika*, 18, No. 2, pp. 18-19.
- MOCZULSKI, L. (2008): *Polska pomiędzy Niemcami a Rosją mit geopolityczny a rzeczywistość*. In Eberhardt, P. (eds.): *Problematyka ziem polskich. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego*, Warszawa, pp. 55-83.
- ORLOWSKI, T. (2003): *Geopolityka Polska*. In Jean, C.: *Geopolityka*. Ossolineum, Wrocław, pp. 361-390.
- OTREMB, T. (1997): *Wyżyna polska. O zachowaniu całości i niepodłości Polski*. Regnum, Gdańsk, 443 p.
- PACZKOWSKI, A. (2000): *Pół století dějin Polska 1939 – 1989*. Academia, Praha, 381 p.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1993): *Polska i jej uwarunkowania geograficzno-polityczne*. In Rościszewski, M. (ed.) : *Współczesna geografia polityczna. Conference Papers*, No. 17. IGSO PAS, Warszawa, pp. 11-33.
- ROŚCISZEWSKI, M. (1999): *Uwarunkowania geopolityczne wschodniej strefy aktywności gospodarczej*. In Horodeński, R., Rościszewski, M. (eds.): *Wschodnia strefa aktywności gospodarczej*. Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Białystok, pp. 23-66.
- SYKULSKI, L. (2009): *Geopolityka. Słownik terminologiczny*. PWN, Warszawa, 118 p.
- ŚLUSARCZYK, J. (1992): *Granice polski w tysiącleciu*. Adam Marszałek, Toruń, 105 p.

XXII SJEZD ČESKÉ GEOGRAFICKÉ SPOLEČNOSTI OSTRAVA 2010

TRÁVNÍČEK, D. (1993): Územní proměny Polska v novějším historickém období. *Biologie, chemie, zeměpis*, 1993, No. 5, pp. 251-255.

WĘCLAWOWICZ, G.: Geopolityczne wymiary w kształtowaniu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. In Eberhardt, P.(eds.):

Problematyka ziem polskich. Polska Akademia Nauk, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Warszawa, pp. 319-332.

ZEMAN, Z. (1998): Vzestup a pád komunistické Evropy. *Mladá fronta*, Praha, 324 p.

Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0177/10 Slovensko a Poľsko – geopolitické, politologické, historické a humánnogeografické súvislosti. Vedúci projektu: prof. RNDr. Robert Ištók, PhD.

Adresy autorů:

Robert Ištók, Tomáš Koziak
Katedra geografie a regionálneho rozvoja
Fakulta humanitných a prírodných vied
Prešovská univerzita, Prešov
Ulica 17. novembra 1
081 16 Prešov
Slovensko
istok@unipo.sk